

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Л. Д. ЗАВІДНА, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
(Київський національний торговельно-економічний університет)

Анотація. Метою роботи є узагальнення єдиного концептуального підходу щодо трактування сутності соціально-економічної системи (СЕС), визначення особливостей СЕС в управлінні підприємством, здійснення систематизації типів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналіз і синтез, систематизація та узагальнення, динамічні ряди. **Результати.** У сучасних умовах економіки все більшої актуальності набуває питання обґрунтування концептуальних підходів до управління стратегічним розвитком соціально-економічних систем, зокрема підприємств, їх спроможності достатньо швидко й з мінімальними необхідними витратами реагувати на потреби ринку та зміни зовнішнього й внутрішнього середовища. **Практична значущість результатів дослідження.** З урахуванням конкретизації особливостей розвитку здійснено систематизацію видів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами, що характеризують розвиток СЕС як іманентну властивість.

Ключові слова: система, розвиток, соціально-економічна система (СЕС), систематизація видів розвитку, управління підприємством, іманентна властивість, підприємства готельного господарства.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ринкове середовище функціонування соціально-економічної системи (СЕС) диктує жорсткі умови конкуренції, вижити й стати лідером в яких можливо лише на основі своєчасної реалізації стратегії розвитку. Отже, в сучасних умовах економіки все більшої актуальності набувають питання розвитку таких систем, їх спроможність достатньо швидко і з мінімальними необхідними витратами реагувати на потреби ринку та зміни зовнішнього й внутрішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку соціально-економічної системи в теоретико-методологічному контексті присвячені роботи багатьох вітчизняних й зарубіжних вчених таких, як: В. В. Олещенко, В. Д. Базилевич, І. В. Блауберга, В. А. Василенко, В. Н. Волкова, О. О. Денісова, В. М. Добкина, Л. І. Євенко, Е. О. Єрохіна, Д. І. Кліланда, В. Р. Кінга, В. М. Костюка, Г. Кунца,

Б. З. Мильнера, М. М. Мойсєєва, С. М. Никешина, С. О'Доннела, О. В. Раєвнєвой, В. С. Раппопорту, В. М. Садовського, В. С. Тьохтина, Ю. А. Урманцева, Дж. О'Шонессі, Є. Г. Юдіна, С. Янга та ін.

Однак проблема єдиного концептуального підходу щодо трактування сутності соціально-економічної системи, її систематизації, характеру розвитку та особливостей в управлінні підприємством потребує комплексного дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є узагальнення єдиного концептуального підходу щодо трактування сутності соціально-економічної системи (СЕС), визначення особливостей СЕС в управлінні підприємством, здійснення систематизації типів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для розкриття гли-

бинної сутності розвитку соціально-економічних систем доцільно спочатку чітко визначити такі поняття, як «система» та «розвиток». Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених із системних досліджень дозволив виділити основні підходи до її трактування та виконати критичний аналіз її змістовних аспектів. Найбільший інтерес представляють визначення поняття «система», що задаються через системні ознаки. Одними з перших таке визначення надали І. В. Блауберг, В. М. Садовський і Є. Г. Юдін: «Вирушаючи від цілісного характеру систем, можна якісно поставити поняття системи через такі ознаки: 1) система являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів; 2) вона утворює особливу єдність із середовищем; 3) зазвичай будь-яка досліджувана система являє собою елемент системи вищого порядку; 4) елементи будь-якої досліджуваної системи зі свого боку зазвичай виступають як системи більш низького порядку» [1, с. 29]. З точки зору В. С. Рапопорта, «для того щоб щось можна було вважати системою, повинні бути виконані такі умови: 1) всі явища в середовищі цього об'єкта поділяють на такі, які можуть відігравати роль вхідних дій, і такі, які не можуть відігравати цю роль; 2) указуються всі можливі системи; 3) указуються всі можливі вихідні дії системи; 4) цей стан і ця вихідна дія детермінують певну вихідну дію системи та її певний новий стан» [2, с. 71].

Дещо пізніше В. М. Садовський сформулював поняття «система» в такий спосіб: «Система, по-перше, є певна цілісність, по-друге, система ієрархічна за своєю природою, по-третє, відносно опису системи справедливий принцип множинності опису» [3, с. 106–107]. В. М. Добкин, виділивши тільки соціально-економічні та технічні системи, відзначає такі ознаки: «структурно-організовану цілісну сукупність простіших частин (підсистем, елементів); взаємозв'язок підсистем, їх взаємодія у процесах цілеспрямованого функціонування системи; ієрархічність; динамічність» [4, с. 11–12].

В. М. Костюк називає такі системні ознаки: 1) системний ефект; 2) взаємодія із середовищем; 3) наявність підсистем; 4) ієрархія; 5) взаємодія підсистем; 6) наявність людського фактора в системі; 7) цілісність [5, с. 11–24].

Як відзначають у своїх роботах О. Єрохіна,

О. Денісов, Д. Колісников, поняття «система» має відображати морфологічну, функціональну й інформаційну єдність доступних вивченню об'єктів, процесів та явищ [6].

Морфологічний опис дає уявлення про побудову системи й залежить від глибини опису системи та рівня деталізації.

Функціональний опис системи необхідний для усвідомлення й визначення її місця серед інших систем зовнішнього середовища.

Інформаційний опис системи визначає залежність морфологічних і функціональних властивостей системи від якості та кількості внутрішньої й зовнішньої інформації.

У роботі О. В. Раєвнєвой [7] під *системою* розуміють сукупність елементів, що утворюють єдине ціле через систему взаємопов'язаних, взаємозалежних процесів і відносин, яка володіє властивостями, не притаманними окремо взятим її елементам.

Узагальнюючи вищеперелічені підходи до поняття «система» і представляючи підприємство готельного господарства як соціально-економічну систему, необхідно відзначити в ній такі *характерні особливості*: наявність мети (цілей) і вимірників діяльності системи; наявність інтеграційних властивостей, які визначають систему як цілісний об'єкт; система являє собою сукупність простіших підсистем; система має свою структуру, внутрішню організацію, що являє собою взаємозв'язок і взаємодію між складовими її підсистемами; ієрархічність: кожна система може бути розглянута як елемент системи вищого порядку, зі свого боку кожна система являє собою сукупність простіших елементів; будь-яка система є динамічним об'єктом, тобто процеси функціонування системи протікають у часі та просторі; взаємодія із зовнішнім середовищем, тобто система характеризується вхідними й вихідними параметрами, параметрами внутрішнього стану та зворотними зв'язками.

З аналізу наведених властивостей можна зробити висновок, що підприємство як соціально-економічна система являє собою системне об'єднання соціальних, економічних, фінансових та управлінських видів діяльності для вирішення конкретних завдань.

Кожна соціально-економічна система має дві рушійні сили – бажання вижити (зберегти себе, мати визначену стабільність) і прагнення розвиватися (самовдосконалюватися) [8].

З позиції теорій самоорганізації розвиток організації відбувається через вплив різних факторів (коливань, змін), що виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі системи [9]. Х. Віссема указує, що на зміну старої парадигми «спочатку збереження, потім розвиток» прийшла нова парадигма «збереження через розвиток», оскільки якщо постійно займатися самозбереженням, не звертаючи увагу на навколишнє середовище і покладатися на власне суб'єктивне сприйняття, може відбутися саморуїнвання соціально-економічної системи [9, с. 6]. Розкриття суті процесу розвитку систем (у тому числі стратегічного) передбачає висвітлення як філософських, так і економічних поглядів на її проблему. Згідно з «Новітнім філософським словником» [10] розвиток – це характеристика якісних змін об'єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень і поєднання з перетворенням їхніх внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Ураховуючи внутрішні механізми розвитку, зумовлені суперечностями всередині системи, П. Алексеев та А. Панін [11] трактують поняття «розвиток» як спрямовані, незворотні якісні зміни цієї системи.

Досліджуючи проблемні аспекти стійкого розвитку підприємств як систем, В. Василенко [12] ототожнює розвиток із набуттям нової якості, що зміцнює життєдіяльність підприємства в умовах змінного середовища. А. Власова та Н. Краснокутська розуміють під розвитком «...процес будь-якого роду змін різноманітних форм матерії» [13, с. 81].

Позиція тих, хто ототожнює розвиток виключно з якісними змінами, ґрунтується на законі переходу кількості в якість, згідно з яким будь-які кількісні зміни так чи інакше перетворюються на якісні зміни. В основу цієї позиції покладено твердження: «дещо є завдяки своїй якості тим, чим воно є, і, втрачаючи свою якість, воно перестає бути тим, чим воно є» [14, с. 228].

Сучасна філософія визначає, що цей процес є саморозвитком (саморухом), оскільки основним джерелом розвитку виступають внутрішні протиріччя [15, с. 65]. Цієї думки дотримується інший автор, який розглядає розвиток як «систему протиріч, систему якісно різних етапів, шаблів, систему оборотних і необоротних процесів, систему поступального зростання й внутрішньої цілісності розвитку» [16, с. 37].

Аналіз наукових публікацій щодо сутності цього терміна показав, що на сьогодні не існує єдиного підходу до його розуміння. Проведені дослідження дозволили виділити три основні підходи, що припускають розуміння терміна «розвиток» через:

1. *Вивчення та виділення властивостей систем, що розвиваються.* Вивчаючи сутність цієї категорії через систему її властивостей, можна відзначити, що *розвиток* – це необоротний, спрямований, закономірний та унікальний процес змін відкритої системи у просторі й часі.
2. *Формування трактувань цього терміна.* З урахуванням наявних трактувань, а також підтримуючи парадигму теорії економічного розвитку, під *розвитком* доцільно розуміти процес формування нової дисипативної структури, виражений у якісній зміні складу, структури й способу (моделей) функціонування системи, який виявляється в лізисній чи кризовій формі та спрямований на досягнення змінюваних глобальних цілей підприємства.
3. *Порівняння поняття розвитку з родинними (у плані наукового пізнання поведінки систем) категоріями.* Сутність третього підходу до вивчення терміна «розвиток» полягає в його розумінні через порівняння з категоріями, близькими за змістом.

Отже, соціально-економічна система являє собою сукупність ресурсів та економічних суб'єктів (підприємств, організацій, фірм, їх окремих структурних одиниць (філій, дочірніх підприємств), а також різноманітних інтеграційних і галузевих об'єднань (асоціацій, концернів, корпорацій, холдингів тощо), які утворюють єдине ціле (соціально-економічну структуру), взаємопов'язаних, що взаємодіють між собою у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживанні товарів і послуг, потрібних у зовнішньому середовищі.

За результатами проведеного дослідження з урахуванням конкретизації особливостей розвитку, здійснено систематизацію типів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами, що характеризують розвиток СЕС як іманентну властивість (від *лат.* властивий, притаманний чомусь), принцип, закономірність, процес, явище, результат (табл. 1).

Таблиця 1

Систематизація видів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види розвитку	Характеристика розвитку
<i>Розвиток як іманентна властивість</i>			
1	Джерело (першопричина)	Екзогенний	Джерело та першопричина розвитку знаходиться в зовнішньому оточенні СЕС
		Ендогенний	Джерело та першопричина розвитку знаходиться всередині СЕС
<i>Розвиток як принцип</i>			
2	Усвідомлення цілі розвитку	Цілеусвідомлюваний (векторний)	Передбачає наявність та конкретизацію вектора (аттрактора) розвитку у формі цілей або над цілей
		Цілеусвідомлюваний (квазіхаотичний)	Здійснюється без формалізації вектора розвитку
3	Комплексність змін (складність об'єкта)	Індивідуальний (елементний, одновекторний)	Розвивається окремий неподільний об'єкт, що може мати складну структуру, але його окремі частини не формують цілісності на рівні об'єкта і це не призводить до істотних змін інших складових (характеристик) СЕС
		Загальний (системний, холічний)	Розвиток одного або декількох структурних елементів, бізнес-процесів тощо, які здійснюють істотний вплив на всі складові (характеристики) СЕС, що приводить до її розвитку загалом
		Інтегральний	Сукупність змін, які виникають, протікають та впливають на декілька структурних елементів, бізнес-процесів і т. д., впливаючи на аналогічні процеси
4	Спосіб здійснення (просторові зміни)	Внутрішній (в межах системи)	Передбачає трансформацію внутрішніх підсистем і процесів
		Зовнішній (трансформаційний, експансивний), у тому числі:	Організаційно-економічні перетворення СЕС, інтеграційні та дезінтеграційні процеси, що приводять до зміни структури підприємства та до якісної зміни взаємозв'язків СЕС через залучення та використання компетенцій і сторонніх організацій для здійснення певних видів діяльності або їх комбінування
		– інсорсинговий	Полягає в перетворенні зовнішніх видів діяльності на внутрішні бізнес-процеси СЕС унаслідок об'єднання потенціалів різних організацій
		– аутсорсинговий	Передбачає встановлення коопераційних зв'язків з іншими організаціями з метою передавання частини внутрішніх функцій СЕС
5	Рівень адаптації	Конвергенційний (адаптивний)	Містить зовнішню й внутрішню адаптацію СЕС до умов діяльності, що змінюються
		Дивергенційний (слабоадаптивний)	Характеризується неможливістю керівництва здійснювати адаптивні регулювальні заходи на діяльність СЕС, після виникнення зовнішніх і внутрішніх впливів та відповідних протиріч
		Випереджальний (превентивний)	Передує можливим майбутнім змінам у внутрішньому та зовнішньому середовищі СЕС
		Реактивний	Зміни, що відбуваються в соціально-економічній системі й мають своєю причиною зміни першого рівня аналізу

Продовж. табл. 1

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види розвитку	Характеристика розвитку
6	Стратегічна спрямованість	Збалансований (гармонійний)	Характеризується безперервними та поступовими ресурсними змінами
		Наступальний	Передбачає впливи СЕС на зовнішнє середовище з метою підвищення ефективності своєї поведінки в сьогоденні й майбутньому; виникає в ситуаціях, коли необхідне вміння подолання технологічних розривів, досягнення випередження або збереження лідерства
		Захищаючий	Характеризується використанням результатів спостереження за діями лідерів на ринку, що дозволить за короткий час відтворити їх досягнення та вийти на ринок слідом за ними без претензій на займання провідних позицій
		Абсорбуючий	Являє собою імітацію інноваційних перетворень і спрямування основних зусиль на забезпечення виробничо-господарського процесу
Розвиток як закономірність			
7	Характер змін	Еволюційний (рівномірний)	Характеризується поступовими (плавними) кількісними, структурними та якісними змінами
		Революційний (нерівномірний)	Являє собою стрибкоподібний перехід від одного стану СЕС до іншого
8	Конфігурація (форма) розвитку	Лінійний	Сукупність змін, загальний напрям яких може бути апроксимований у лінійну функцію
		Прямолінійний	Конфігурація розвитку визначається характером змін, інтенсивністю в часі, періодичністю змін та їх повторюваністю
		Ламаний	
		Лінійно-поступальний	
		Спіралеподібний	Безперервно повторювана послідовність змін, що характеризується не тільки циклічними коливаннями показників, але й їх переходом на якісно новий рівень
Циклічний	Безперервно повторювана послідовність змін, що характеризуються коливанням ефективності діяльності, розміру витрат та інших показників		
9	Характер постійності (стабільності) розвитку	Усталений (стабільний)	Здатність СЕС підтримувати певні темпи руху та не відхилятися від усталеного вектора розвитку за різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливів
		Неусталений (нестабільний)	Неспроможність СЕС підтримувати певні темпи руху. Існують певні відхилення від усталеного вектора розвитку за різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливів
Розвиток як процес			
10	Спрямованість змін	Екстенсивний (еволюційний, кількісний)	Є проявом та зростанням наявного стану СЕС; спрямований на використання більшої кількості ресурсів
		Інтенсивний (трансформістський, якісний)	Характеризується виникненням нових форм; спрямований на використання нововведень
11	Якість змін у соціально-економічній системі	Прогресивний	Процеси, які забезпечують підвищення ефективності функціонування виробничо-комерційної системи підприємства, підвищення якості його діяльності; розвиток «від нижчого до вищого»
		Регресивний	Процеси, які призводять до погіршення чи незмінності ефективності функціонування виробничо-комерційної системи підприємства, зниження (фіксації) якості його діяльності; розвиток «від вищого до нижчого»

Продовж. табл. 1

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види розвитку	Характеристика розвитку
12	Сфера прояву (напрямок змін)	Організаційний (управлінський)	Сукупність змін, які призводять до розвитку системи управління діяльністю СЕС, її структури та функціонування
		Техніко-технологічний	Сукупність змін техніко-технологічної складової СЕС, що приводять до підвищення рівня продуктивності, ефективності та якості функціонування виробництва
		Соціальний	Сукупність змін, які зумовлюють покращення соціально-психологічного клімату колективу СЕС, соціальної інфраструктури, умов роботи, охорони праці, соціальної захищеності працівників, матеріальної винагороди
		Економічний	Сукупність змін, які приводять до вдосконалення методів, способів, форм економічних розрахунків та економічної роботи загалом
		Фінансовий	Сукупність змін, які приводять до нарощування фінансового потенціалу, який проявляється в ефективному залученні, розподілі та використанні фінансових ресурсів, що забезпечує досягнення цілей власників СЕС
		Підприємницький	Сукупність змін, які приводять до спрямування ресурсів на нові сфери бізнесу (розробка та реалізація нового товару, послуги) для забезпечення максимальної конкурентоспроможності протягом максимально тривалого часу
		Ринковий (маркетинговий)	Сукупність змін, які призводять до розширення меж ринку, диверсифікації виробництва та збуту
13	Ступінь узгодженості	Логістичний	Сукупність змін, які зумовлюють покращення транспортно-складської діяльності СЕС та взаємозв'язків із постачальниками
		Екологічний	Сукупність змін, які приводять до поліпшення довкілля, покращення природокористування й випуску екологічно чистої продукції
		Синхронізований	Характеризується наявністю швидкісних або частотних співвідношень у процесі погодженої взаємодії параметрів СЕС і зовнішнього середовища
		Десинхронізований	Характеризується неузгодженістю ритму життєдіяльності СЕС і зовнішнього середовища
14	Рівень невизначеності	Детермінований (прогнозований)	Достовірно передбачений керівництвом розвиток СЕС в умовах достатньо стабільного стану зовнішнього середовища
		Стохастичний	Передбачений керівництвом із достатньою ймовірністю перехід СЕС від свого поточного до майбутнього стану під впливом сукупності визначених рушійних факторів
		Біфуркаційний (випадковий)	Непередбаченість переходу СЕС від свого поточного до майбутнього стану під впливом сукупності різноманітних рушійних факторів
15	Наявність планових дій	Проєктивний (плановий)	Розвиток, який передбачає заздалегідь визначені планові дії (зміни) для досягнення встановленої мети
		Непроєктивний (ситуативний)	Розвиток, який виникає випадковим чином та не передбачає заздалегідь визначених дій
16	Можливість управління	Керований	Розвиток, який відбувається під впливом осмислених дій менеджерів чи спеціально створених зв'язків, спрямований на досягнення встановленої мети
		Слабокерований	Розвиток, який відбувається в результаті управлінських дій та значно залежить від впливу інших факторів
		Некерований	Розвиток, який відбувається без участі менеджерів
		Спонтанний	Зміни в соціально-економічній системі, які не є результатом осмислених дій менеджерів підприємства, а виникають випадковим чином

Продовж. табл. 1

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види розвитку	Характеристика розвитку
17	Горизонт (тривалість) розвитку	Довготерміновий	Термін розвитку становить понад три роки
		Середньотерміновий	Термін розвитку становить від одного до трьох років
		Короткотерміновий	Термін розвитку становить до одного року
		Оперативний	Термін розвитку становить до трьох місяців
Розвиток як явище			
18	Масштаб змін у соціально-економічній системі	Простий	Не приводить до зміни мети діяльності СЕС та не забезпечує її перехід на якісно новий рівень функціонування; характеризується отриманням соціально-економічного ефекту
		Розширений	Приводить до зміни мети діяльності СЕС та забезпечує її перехід на якісно новий рівень функціонування
		Загальнокорпоративний	Сукупність змін, що відбуваються в соціально-економічній системі підприємства внаслідок загальносистемних процесів; слід наголосити, що характер та інтенсивність розвитку окремих елементів системи не визначає розвиток усієї системи
		Внутрішньо-корпоративний (локальний)	Сукупність змін, які відбуваються в соціально-економічній, структурно-функціональній та організаційно-функціональній складових: розвиток структурних одиниць; розвиток бізнес-процесів
19	Радикальність змін	Нерадикальний	Набуті властивості та характерні риси приводять до нового поліпшеного стану СЕС
		Радикальний	Набуті властивості та характерні риси приводять до якісно нового стану соціально-економічної системи
Розвиток як результат			
20	Ефективність змін	Високоєфективний	Отриманий соціально-економічний ефект значно переважає обсяг витрат на його досягнення
		Середньоєфективний	Отриманий соціально-економічний ефект переважає обсяг витрат на його досягнення
		Недостатньо ефективний	Отриманий соціально-економічний ефект знаходиться на рівні обсягу витрат на його досягнення
21	За природою ключового критерію	Абсолютний	Сукупність змін у СЕС, що можна виміряти у вартісних, натуральних чи умовних одиницях, які приводять до абсолютного зростання чи зменшення показників (зв'язків, параметрів)
		Відносний	Сукупність змін у СЕС, що можна виміряти щодо інших економічних показників та визначити їх зростання чи зменшення (зв'язків, параметрів)
22	Ринковий результат	Реальний розвиток	Передбачає певні кількісні та якісні зміни в результаті діяльності підприємства на ринку
		Псевдорозвиток	Діяльність підприємства, яка не приведе до якісних та кількісних змін

Узагальнена класифікація розвитку СЕС дозволяє конкретизувати характер розвитку, приведе до покращення його моделювання й управління, підвищення якості розробки та реалізації стратегій.

Для успішного управління соціально-економічними системами, зокрема підприємствами готельного господарства, слід урахувати її найважливіші особливості, до числа яких можна зарахувати (рис. 1):

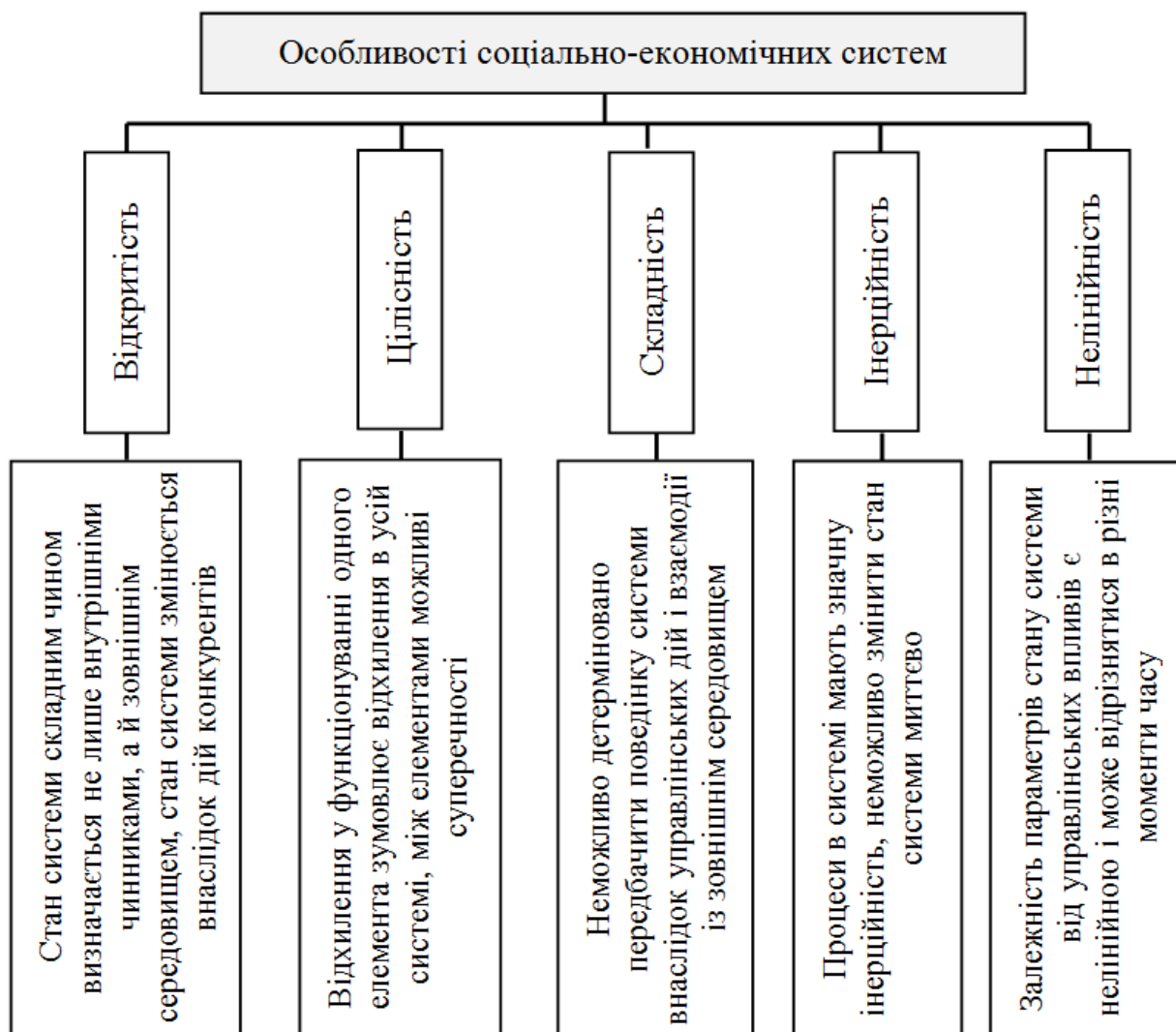

Рис. 1. Особливості соціально-економічних систем, які необхідно враховувати під час управління підприємством [розроблено за даними 18, с. 99–101; 19, с. 179–185]

Цілісність системи передбачає, що її елементи взаємопов'язані, тому порушення функціонування одного елемента викликає зміни в інших. Отже, всім соціально-економічним системам притаманний «ефект брижів»: з одного боку, це свідчить, що кризові явища в певній частині системи можуть зумовити кризи в інших складових; з іншого, оскільки й система вищого рангу є цілісною, то зміни у функціонуванні інших її складових (наприклад, підприємств конкурентів) викликають зміни у стані цієї системи.

Складність соціально-економічних систем означає, що незалежно від рангу всі вони мають велику кількість елементів, пов'язаних ве-

ликою кількістю прямих і зворотних зв'язків, тому неможливо точно спрогнозувати стан системи та її поведінку внаслідок управлінських дій, а також внаслідок відкритості, дій конкурентів і зміни станів СЕС вищих рангів [17, с. 35–42].

Інерційність передбачає наявність певного часового лага між управлінськими діями та зміною стану системи. Це дає змогу з деяким наближенням передбачити розвиток соціально-економічної системи в короткостроковій перспективі, але через складність соціально-економічних систем невизначеність у передбаченні динаміки системи зі збільшенням часового горизонту суттєво зростає.

Нелінійність означає, що зміни у стані соціально-економічної системи не пропорційні управлінським впливам. Слід додати, що й однакові управлінські дії в різні моменти еволюції системи матимуть різні наслідки.

Отже, особливості СЕС зумовлюють потребу поєднання системного та ситуативного підходів. Суть поєднання полягає в тому, що в управлінні соціально-економічними системами треба неодмінно враховувати поточну ситуацію.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, *розвиток соціально-економічної системи* – це незворотні, закономірні, спрямовані на розв’язання протиріч між системою та зовнішнім середовищем або всередині системи, кількісні, структурні та якісні зміни відповідно до встановленої мети, які приводять до досягнення якісно нового, позитивного, стійкого стану (властивості) системи та отримання соціально-економічного ефекту. А сам процес розвитку соціально-економічної системи являє собою постійно змінюваний ланцюг станів, зміни яких спричинено впливами різної природи та сили. З одного боку, СЕС за своєю природою належить до класу відкритих систем, тобто припускає для свого існування обмін ресурсами, інформацією із зовнішнім середовищем (метаболізм), а з іншого, ця система характеризується внутрішньою структуризацією й самоорганізацією, заснованою на підтримці у визначених рамках значень основних системотворювальних факторів.

Будь-яке керування соціально-економічними системами має стратегічний аспект, який полягає у визначенні стратегічних орієнтирів та розробленні варіантів програми розвитку соціально-економічної системи під дією управлінських впливів з урахуванням тенденцій у внутрішньому та зовнішньому середовищах і дій конкурентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блауберг И. В. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности / И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин. – Москва : Знание, 1969. – 48 с.
2. Рапопорт А. Различные подходы к общей теории систем / А. Рапопорт // Системные исследования. Ежегодник. – Москва : Наука, 1969. – С. 55–80.
3. Садовский В. Н. Методология науки и системный подход / В. Н. Садовский // Системные исследования. Ежегодник. – Москва : Наука, 1977. – С. 106–107.
4. Добкин В. М. Системный анализ в управлении / В. М. Добкин. – Москва : Химия, 1984. – 224 с.
5. Костюк В. Н. Изменяющиеся системы / В. Н. Костюк. – Москва : Наука, 1993. – 352 с.
6. Ерохина Е. А. Развитие национальной экономики: системно-самоорганизационный подход / Е. А. Ерохина. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1999. – 160 с.
7. Раевнева О. В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели : монография / О. В. Раевнева. – Харьков : ИН-ЖЕК, 2006. – 496 с.
8. Раевнева Е. В. Развитие социально-экономической системы: содержательный аспект / Е. В. Раевнева // Экономика: проблемы теории та практики : зб. наук. пр. вип. 192, том 4. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – С. 1003–1009.
9. Виссема Х. Стратегический менеджмент и предпринимательство: возможности для будущего процветания / Х. Виссема ; пер. с англ. – Москва : Финпресс, 2000. – 165 с.
10. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Минск : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
11. Алексеев П. В. Философия : учеб. / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – Москва : Проспект, 2004. – 604 с.
12. Василенко В. А. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография / В. А. Василенко – Киев : Центр учеб. лит., 2005. – 648 с.
13. Власова А. М. Инновационный менеджмент : навч. посіб. / А. М. Власова, Н. В. Краснокутська. – Київ : КНЕУ, 1997. – 92 с.
14. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философии.

- ских наук : в 2 т. / Г. В. Ф. Гегель – Москва : Мысль, 1974. – (Акад. наук СССР. Ин-т философии. Филос. наследие). – Т. 1 : Наука логики. – 1974. – 452 с.
15. Современная философия : словарь-хрестоматия. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. – 511 с.
  16. Пуятин Ю. А. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия / Ю. А. Пуятин, А. И. Пушкарь, А. Н. Тридед. – Харьков : Основа, 1999. – 488 с.
  17. Резник Г. Концепции стратегического управления: эволюция и сущность / Г. Резник, О. Яшина // Проблемы теории и практики управления. – 2012. – № 5. – С. 35–42.
  18. Хитрова О. А. Антикризисный менеджмент соціально-економічних систем в умовах глобального конкурентного середовища / О. А. Хитрова // Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 травня 201 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 99–101.
  19. Хитрова О. А. Стратегічні аспекти управління соціально-економічними системами в умовах глобалізації / О. А. Хитрова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2013. – № 3. – С. 179–185.
  - system approach. Systemic research. Yearbook]. Moscow : Nauka [in Russian].
  4. Dobkin, V. M. (1984). *Sistemnyj analiz v upravlenii [System analysis in management]*. Moscow : Himija [in Russian].
  5. Kostjuk, V. N. (1993). *Izmenjajushhiesja sistemy [Changing systems]*. Moscow : Nauka [in Russian].
  6. Erohina, E. A. (1999). *Razvitie nacional'noj jekonomiki: sistemno-samoorganizacionnyj podhod [The development of the national economy: a system-self-organization approach]*. Tomsk : Izd-vo Tomsk. un-ta [in Russian].
  7. Raievnjeva, O. V. (2006). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli [Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models]*. Kharkiv : INZhEK [in Ukrainian].
  8. Raevneva, E. V. (2004). *Razvitie social'nojekonomicheskoy sistemy: soderzhatel'nyj aspekt [Development of the socio-economic system: the content aspect]*. *Ekonomika: problemi teorii ta praktiki: zb. nauk. pr. – Economy: problems of theory and practice: Collected papers*, (192 (4), (pp. 1003–1009) [in Russian].
  9. Vissema, H. (2000). *Strategicheskij menedzhment i predprinimatel'stvo: vozmozhnosti dlja budushhego procvetaniya [Strategic Management and Entrepreneurship: Opportunities for Future Prosperity]*. Moscow : Finpress [in Russian].
  10. Gricanov, A. A. (Ed.). (1998). *Novejshij filozofskij slovar' [The newest philosophical dictionary]*. Minsk : Izd. V. M. Skakun [in Russian].
  11. Alekseev, P. V. & Panin, A. V. (2004). *Filosofija [Philosophy]*. Moscow : Prospekt [in Russian].
  12. Vasilenko, V. A. (2005). *Menedzhment ustojchivogo razvitija predpriyatij [Management of sustainable enterprise development]*. Kyiv : Centr ucheb. lit [in Russian].
  13. Vlasova, A. M. & Krasnokutska, N. V. (1997). *Innovatsiinyi menedzhment [Innovation Management]*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Blauberg, I. V., Sadovskij, V. N. & Judin, Je. G. (1969). *Sistemnyj podhod: predposylki, problemy, trudnosti [System approach: prerequisites, problems, difficulties]*. Moscow : Znanie [in Russian].
2. Rapoport, A. (1969). *Razlichnye podhody k obshhej teorii sistem. Sistemnye issledovanija. Ezhegodnik [Different approaches to the general theory of systems. Systemic research. Yearbook]*. Moscow : Nauka [in Russian].
3. Sadovskij, V. N. (1977). *Metodologija nauki i sistemnyj podhod. Sistemnye issledovanija. Ezhegodnik [Methodology of science and the*

14. Gegel', G. V. (1974). *Jenciklopedija filosofskih nauk: v 2 t. T. 1 : Nauka logiki [Encyclopedia of Philosophical Sciences. (Vols 1–2). Vol. 1: The Science of Logic]*. Moscow : Mysl' [in Russian].
15. *Sovremennaja filosofija: slovar' hrestomatija [Modern philosophy: dictionary reader]*. (1995). Rostov na Donu : Feniks [in Russian].
16. Putjatin, Ju. A., Pushkar', A. I. & Trided, A. N. (1999). *Finansovye mehanizmy strategicheskogo upravlenija razvitiem predpriyatija [Financial mechanisms of strategic management of enterprise development]*. Kharkov : Osnova [in Russian].
17. Reznik, G. & Jashina, O. (2012). *Koncepcii strategicheskogo upravlenija: jevoljucija i sushhnost' [Concepts of strategic management: evolution and essence]*. Problemy teorii praktiki upravlenija – Problems of theory and practice of management, 5, 35–42 [in Russian].
18. Khytrova, O. A. (2015). *Antykryzovyi menedzhment sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh hlobalnoho konkurentnoho seredovyshcha [Anti-crisis management of social and economic systems in a global competitive environment]*. *Proceeding from mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Menedzhment rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system u novii ekonomitsi" – International. science-practice conf. "Management of the development of socio-economic systems in the new economy"*. (pp. 99–101). Poltava : PUET [in Ukrainian].
19. Khytrova, O. A. (2013). *Stratehichni aspekty upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy systemamy v umovakh hlobalizatsii [Strategic aspects of management of socio-economic systems in the conditions of globalization]*. *Stratehiia rozvytku Ukrainy (ekonomika, sotsiologhiia, pravo) – Strategy of development of Ukraine (economy, sociology, law)*, 3, 179–185 [in Ukrainian].

Л. Д. Завидная, кандидат сельскохозяйственных наук, доцент (Киевский национальный торгово-экономический университет). **Гносеологические основы развития социально-экономической системы и ее особенности в управлении предприятием.**

Аннотация. Целью работы является обобщение единого концептуального подхода к трактовке сущности социально-экономической системы (СЭС), определение особенностей СЭС в управлении предприятием, осуществление систематизации типов развития социально-экономической системы по классификационным признакам и установленным группам. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализ и синтез, систематизация и обобщение, динамические ряды. **Результаты.** В современных условиях экономики все большую актуальность приобретает вопрос обоснования концептуальных подходов к управлению стратегическим развитием социально-экономических систем, в частности предприятий, их способности достаточно быстро и с минимальными необходимыми затратами реагировать на потребности рынка и изменения внешней и внутренней среды. **Практическая значимость результатов исследования.** С учетом конкретизации особенностей развития осуществлена систематизация видов развития социально-экономической системы по классификационным признакам и установленным группам, характеризующим развитие СЭС как имманентное свойство.

Ключевые слова: система, развитие, социально-экономическая система (СЭС), систематизация видов развития, управление предприятием, имманентное свойство, предприятия гостиничного хозяйства.

L. Zavidna, Cand. Agr. Sci., Docent (Kyiv National University of Trade and Economics). **Development of the socio-economic system epistemological foundations and its peculiarities in the enterprise management.**

Annotation. The purpose of the article is to synthesize a unified conceptual approach to the interpretation of the socio-economic system (SES) essence, the definition of the SES characteristics in the enterprise management, the systematization of the socio-economic system development types by classification criteria and established groups. **Methodology of research.** The solution of the

tasks posed in the article was carried out with the help of such general scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dynamic series. **Findings.** In today's conditions of the economy, the question of conceptual approaches to the socio-economic systems strategic development management substantiation, in particular enterprises, and their ability to respond quickly and with minimum necessary expenses to the needs of the market, changes in the external and internal environment becomes more and more relevant. **Practical value.** With the specifics features of the development, the types of the socioeconomic system development systematization according to the classification criteria and the established groups characterizing the development of the SES as an immanent property was carried out.

Keywords: system, development, socio-economic system (SES), systematization of types of development, enterprise management, immanent property, enterprises of hotel industry.